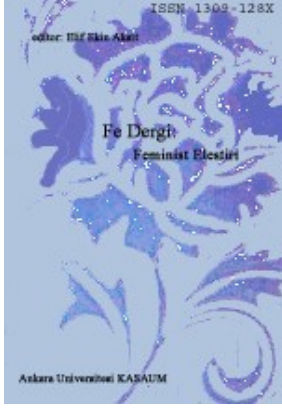

Yayımlayan: Ankara Üniversitesi KASAUM
Adres: Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Cebeci 06590 Ankara

Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 3 Sayı 1
Erişim bilgileri, makale sunumu ve ayrıntılar için:
<http://cins.ankara.edu.tr/>

**Van Kadın Derneği (VAKAD) Kadın Danışma
Merkezi'nin 2004-2009 yılları arasındaki çalışmaları**
*Tuğrul Erbaydar, Nüket Paksoy Erbaydar, Nur Okutan,
VAKAD Gönüllüleri*

Çevrimiçi yayına başlama tarihi: 15 Haziran 2011

Bu makaleyi alıntılar için: Tuğrul Erbaydar, Nüket Paksoy Erbaydar, Nur Okutan, VAKAD Gönüllüleri, "Van Kadın Derneği (VAKAD) Kadın Danışma Merkezi'nin 2004-2009 yılları arasındaki çalışmaları," *Fe Dergi* 3, no. 1 (2011), 83-94.

URL: <http://cins.ankara.edu.tr/vakad.html>

Bu eser akademik faaliyetlerde ve referans verilerek kullanılabilir. Hiçbir şekilde izin alınmaksızın çoğaltılamaz.

Van Kadın Derneği (VAKAD) Kadın Danışma Merkezi'nin 2004-2009 yılları arasındaki çalışmaları
Tuğrul Erbaydar,* Nüket Paksoy Erbaydar,** Nur Okutan,*** VAKAD Gönüllüleri****

Türkiye'nin doğusunda kadınlar ayrımcılığın ve şiddetin her türünü en yoğun biçimde yaşamakta ve ihtiyaç duydukları hizmetlere ulaşmakta güçlük çekmektedir. Van Kadın Derneği (VAKAD) 2004 yılında Van'da kadına yönelik ayrımcılık ve şiddetle mücadele amacıyla kurulmuştur ve feminist bakış açısıyla sorunlara çözüm üretmek üzere çeşitli alanlarda çalışmalar yürütmektedir. Kadınların güçlendirilmesi, toplumsal yaşama etkin katılımı, kadın sorunlarının görünür hale gelmesi ve zor durumdaki kadınlarla dayanışma amacıyla yürütülen çalışmalar arasında Kadın Danışma Merkezi önemli bir yer tutmaktadır. 2008 yılında başlatılan veri tabanı oluşturma çalışması ile Merkeze yapılan başvurular ve bu başvurulara ilişkin yapılanlar bilgisayar ortamında kayıt altına alınmaya başlamıştır. Bu makalede, veritabanı çalışmasının verilerinden yola çıkarak, VAKAD Kadın Danışma Merkezine 2004 – 2009 yılları arasında yapılan başvurular ve bu başvurular için yapılan çalışmalar değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Van, kadın hareketi, kadına yönelik şiddet, kadın danışma merkezi

The Activities of Van Women's Association (VAKAD) Women's Counseling Center between 2004 – 2009

Women in Eastern Turkey experience all types of violence and discrimination against women at the highest level, while they have very limited access to the services they need. Van Women's Association (VAKAD) was founded in 2004 to struggle with discrimination and violence against women and organize various activities aiming to solve the problems in a feminist perspective. Women's Counseling Center is a substantial activity area of the Association targeting empowerment of women, supporting their active participation to social life and solidarity with women in difficult situations. Through development of a computer assisted procedure initiated in 2008, all applications to the Center and the efforts in response to these applications were recorded to a database. This article evaluates the characteristics of the applications to the Women's Counseling Center of VAKAD and the efforts in response to these applications between 2004 – 2009 through the analysis of the records in the database.

Key words: Van, women's movement, violence against women, women counselling center

Giriş

Kadınlar Türkiye'de toplumsal cinsiyet ayrımcılığının olumsuz sonuçlarını ülkenin farklı bölgelerinde farklı biçimlerde yaşamaktadır. Bu sonuçlar sosyal dayanışma ağlarına dahil olamamaktan başlayıp, haklarını kullanamama, şiddete maruz kalma, bedenine ve çeşitli organlarına zarar verilmesi ve öldürülmeye kadar uzanmaktadır. Ülkenin doğu ve güneydoğusunda yaşayan kadınlar bu sonuçları diğer hemcinslerinden daha ağır biçimde yaşamalarının yanı sıra feodal yapının ve etnik sorunların yarattığı kargaşa, çeşitli baskılar ve kamu

*Ankara Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara.

**Hacettepe Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, Ankara.

***Yüzüncü Yıl Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Van

****VAKAD Gönüllüleri: Deniz Şapka, Zozan Özgökçe, Aylin Çelik, Müjgan Güneri, Constanza Ugolini, Gülseren Kıran, Leyla Saral Ulaşoğlu, Ata Güven, Heybet Gazioğlu, Songül Işık, Songül Özünver, Çiğdem Paycu, Lale Çuyrak, Zelal Özgökçe, Sema Bağış, Aşiran Barut, Meryem Karaman, Alev Şahar, Gülseren Demir, Rojbin Tuğan, Gülede Erensoy, Nuran Taylak, Mehtap Paycu, Sevil Yazıcı

kurumlarına güvensizlik nedeniyle sorunlarına çözüm bulmakta ve ihtiyaç duydukları hizmetlere ulaşmakta güçlük çekmektedir. Sorunların daha ağır yaşanmasına karşın çözüm arama olanakları da bu bölgelerde daha azdır.

Türkiye’de seksen sonrası güçlenen kadın hareketinin en önemli mücadele alanlarından birisi, kadına yönelik şiddetin durdurulmasıdır. Bu mücadelenin önemli bileşenlerinden biri de şiddetle karşılaşan kadınlara ihtiyaç duydukları hizmetlerin sunulmasıdır. Psikolojik ve hukuksal danışmanlık, şiddet nedeniyle yaşanan sağlık sorunlarına yönelik sağlık hizmetleri, evden ayrılmak isteyen ancak gidecek yer bulamayan ve can güvenliği sorunu yaşayan kadınların sorunları çözülünceye kadar sığınabilecekleri bir yer sağlama, kendi ayakları üzerinde durmak isteyen kadınlara yönelik iş ve konut sağlama gibi hizmetler bu hizmetlerin başlıcalarıdır.

Bu hizmetleri sunmak üzere bölge sorunlarını analiz edebilen sivil kadın örgütleri, kamu kurumlarına nazaran daha esnek ve daha hızlı davranabilmeleri, sorunları feminist bir bakışla ele almaları ve yeni durumlara daha kolay uyumlanabilmeleri nedeniyle kadına yönelik şiddetin önlenmesinde önemli bir yere sahiptir. Kadın örgütlerinin yaptığı çalışmaların, toplam hizmet gereksiniminin ancak çok küçük bir kısmını karşılayabileceği açıktır. Ancak bu çalışmalarda sağlanan deneyimler, var olan sorunların özünün daha iyi anlaşılması, ortaya çıkan problemlerin görünür hale gelmesi, kadınların gereksinimlerinin çok boyutlu olarak değerlendirilebilmesi ve sunulması gereken hizmetlere ilişkin topluma uygun yeni modellerin geliştirilebilmesine yönelik önemli katkılar sağlamaktadır.

Van Kadın Derneği

Van ili Türkiye’nin doğusunda, İran sınırında yer almaktadır. 2009 yılı için, TÜİK adrese dayalı nüfus verilerine göre, bir milyonu bulan il nüfusunun %51,6’sı kentsel alanda yaşamaktadır.¹ Nüfus sayımı verilerine göre, kırdan kente zorunlu göç sonucunda 1990 - 2000 yılları arasında il merkezinin şehir nüfusu 153 bin’den 284 bin’e çıkmıştır (Toplam artış %85,6).^{2,3} Yıllardır çözülemeyen politik sorunlar ve zorunlu göçün oluşturduğu gerilim, yoksulluk ve işsizlik gibi ağır toplumsal sorunlar kadınların Türkiye’nin başka bölgelerindeki kadınların da yaşadığı sorunları daha ağır yaşamalarına yol açmaktadır ve kadınların yaşam kaliteleri çok düşük düzeydedir.^{4,5,6}

Van Kadın Derneği (VAKAD) 2004 yılından bu yana, Van’da kadına yönelik ayrımcılık ve şiddet, kadınların intihara zorlanması, töre ve namus gerekçeli kadın cinayetleri, zorla ve çocuk yaşta evlendirmeler, siyasette ve toplumsal yaşamda kadının temsili, kadına yönelik cinsel taciz ve tecavüz, kız çocuklarına yönelik cinsel istismar, ensest gibi konularda çalışan bir sivil toplum kuruluşudur. Dernek çalışanlarından Zozan Özgökçe, kuruluşlarının beşinci yılı için Dernek adına basınla yaptığı bir görüşmede kuruluş amaçlarını şu ifadelerle açıklıyor:⁷

“Bir avuç dolusu kadındık. Sadece kadın olduğumuz için şiddet yaşadığımızı anlamıştık. Evden parlamentoya giden yolda yürümemiz için her türlü engelin olduğunu hepimiz ayrı ayrı yaşamıştık, halen de yaşıyoruz. Ayrımcılık ve şiddeti yorumlamamız Van Kadın Derneği’nin kurulmasına neden oldu. Mücadeleyi örgütlenmede bulduk. Kurduğumuz 2004 yılını dün gibi hatırlıyoruz, heyecanla ama artık bir avuç değiliz. Binlerce kadınla kurduğumuz dayanışmanın gücüyle beş yılı tamamladık.”

Aynı görüşmede, Özgökçe VAKAD’da yürütülen çalışmalarını şu ifadelerle anlatıyor:⁸

“Batıda değil de doğuda bir kadın örgütü olmak adına her şeyden önce kendi bireysel hayatımızın çok zor olduğunu söyleyebilirim. Sadece gün içinde bize başvuran kadınlara değil, gece evde, ailede, sokakta, işte 7 gün 24 saat herkese kadının insan haklarını savunmak zorunda kalıyoruz... Kadın katliyle ilgili basın açıklaması yapıyoruz. Bunun haberini yapmaya gelen gazeteci erkeklerin bile tepkisini çekiyoruz. Küçük yaşta evliliklere karşı mücadelemizi eleştiren ve bu evliliklerin meşru olduğunu savunan haberler yapıyorlar... Van küçük bir şehir. Bizler de [Vanlı](#) kadınlarız. Van’ın yerel aileleri, herkes birbirini tanıyor. O nedenle aldığımız başvurularda sadece kadınlarla değil ailelerle de görüşmek zorunda kalıyoruz.”

VAKAD çalışmaları gönüllü katkılar öncelikli olmak üzere, çeşitli proje destekleri ile sürmektedir. Yapılan çalışmalar içinde Kadın Danışma Merkezi önemli bir yere sahiptir. Bu merkeze başvuran kadınlarla dayanışmacı bir yaklaşımla ve olumlu iletişim ortamında görüşmeler yapılmakta ve saptanan gereksinimlere bağlı olarak hukuksal veya psikolojik destek, sağlık hizmeti, acil sığınma yardımı, karakol ve diğer adli süreçlerde eşlik etme vb çeşitli alanlarda destekler sağlanmakta ya da destek alabilecekleri uygun kaynaklara yönlendirmeler yapılmaktadır. Danışma Merkezi'nde eşcinsel başvurular için de destek sağlanmakta, bu başvurular bütün içerisinde nicel olarak görece küçük bir yer tutmakla birlikte Derneğin çalışma yelpazesi içinde eşcinsellere yönelik çalışmaların önemli bir yeri bulunmaktadır.

VAKAD yürüttüğü çalışmaların kalitesini yükseltmek üzere bu makalenin yazarlarının da aralarında olduğu çeşitli kişi ve kuruluşlardan gönüllü ve profesyonel destekler almakta ve hem durum tanımlamaya yönelik hem de kendi çalışmalarının değerlendirmesini yapmak üzere bilimsel araştırma için işbirliğine önem vermektedir.^{9,10} VAKAD tarafından 2008 yılında başlatılan veritabanı oluşturma çalışması, bu işbirliklerinden biridir. Bu makale, Dernek çalışanları ve araştırmacılar olarak birlikte yürüttüğümüz veritabanı çalışmasının ilk aşama verilerinden yola çıkarak, VAKAD Kadın Danışma Merkezinde 2004 – 2009 yılları arasında yapılan çalışmaları değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Veri tabanı geliştirme çalışması

VAKAD Kadın Danışma Merkezi'ne başvuranların kayıtlarının tutulması ve bilgisayar ortamında bu kayıtlara erişimi, raporlamayı ve analizi sağlayacak bir veritabanı sisteminin oluşturulması çalışması 2008 yılında başlamıştır. Atölye çalışmaları yapılarak, öncelikle, daha önce kullanılan formlar ve defter kayıtları gözden geçirilmiş, bunlar üzerinden asgari bilgileri kaydetmeye yönelik kısa bir form ile daha ayrıntılı bilgileri kaydetmeye yönelik bir uzun form geliştirilmiştir. Bu formlara uygun veri girişini sağlayacak bilgisayar sistemin kurulmasından sonra ilk aşamada 2004 – 2008 dönemine ait kayıtlar geriye dönük olarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. İki bin dokuz yılından itibaren, Kadın Danışma Merkezine başvuran her kadın için kısa bilgi formu doldurularak, bu formlardan bilgisayara veri girişi yapılmıştır. Bu makalede incelenen 2004 – 2009 verileri böylece iki aşamada toplanmıştır: 2004 – 2008 verileri önceki başvuru formlarına ve defter kayıtları dayandırılarak sonradan bilgisayar ortamına aktarılmış; 2009 verileri ise esas olarak aynı değişkenlerden oluşmakla birlikte, yeni formlar kullanılmak suretiyle, daha standart bir yöntemle ve veri kalitesi yükseltilerek toplanmıştır. Çalışma Yüzüncü Yıl Üniversitesi Etik Kurulu'nun onayı alınmak suretiyle yürütülmüştür. 2010 yılından itibaren ikinci veya yeni bir çalışma süreci başlatılmış olup, bu aşamada kısa form ve uzun form birlikte kullanılarak daha ayrıntılı veri toplanmaya başlanmıştır.

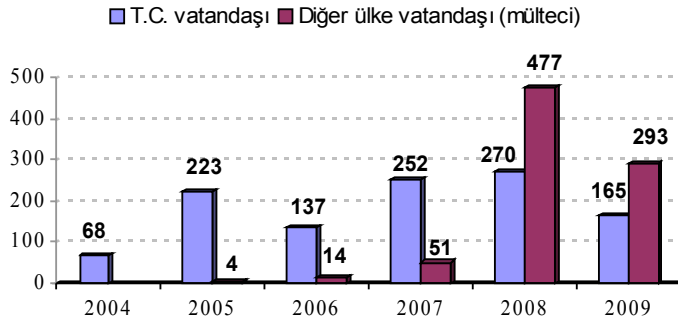
Aşağıda bazı Tablolarda 'kadınların sayısı', bazı Tablolarda ise 'başvuruların sayısı' esas alınarak çeşitli değişkenlere göre dağılımları incelenmiştir. Kadınların sayıları verildiği durumda, bir kadın yıllar içinde kaç kez başvurmuş olursa olsun sadece bir kez sayılmıştır. Başvuru sayıları belirtildiğinde ise, bir kadının aynı sorun için birbirini izleyen bütün görüşmeleri bir 'başvuru' olarak sayılmış; ancak aynı kadının farklı dönemlerde benzer veya farklı içerikte yeniden derneğe başvurduğu durumlarda bu başvuru ayrı bir 'başvuru' olarak kabul edilmiştir.

Bu makalenin bulguları arasında yer verilen mülteci ve sığınmacı başvuruları, başlangıç aşamasında veritabanı çalışmasının kapsamında bulunmuyordu. Mülteci ve sığınmacı olarak anılan, çeşitli sebeplerle İran, Irak ve Afganistan'dan gelerek üçüncü bir ülkeye gitmek üzere Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği gözetiminde, Van Merkezinde yaşayan kişilerin Derneğin Danışma Merkezine başvuruları önceleri az sayıdaydı ve bu başvurular için kısa bir bilgi formuyla kendilerine özgü bazı bilgiler kaydedilip ayrı bir veritabanında toplanıyordu. Ancak veritabanının kullanılmaya başlamasından sonraki dönemde, mülteci ve sığınmacı başvuruları çok artmıştır. Kadınlar kadar erkeklerin de başvurması ve sıklıkla VAKAD'ın temel çalışma konularının dışına çıkmasına karşın bu topluluğun başvuruları da, VAKAD tarafından olabildiğince yanıtlanmıştır. Sonuç olarak, mülteci ve sığınmacı başvuruları için toplanan bilgiler çok sınırlı ve başvuranların cinsiyetleri kaydedilmemiş olsa da, VAKAD danışma merkezinin çalışmalarının dökümü kapsamında mülteci ve sığınmacı başvurularına yer vermek zorunlu olmuş, bu başvurular da ayrı bir tablo halinde özetlenmiştir.

Ayrıca, bu makalenin yazarları tarafından yapılmış olan ve VAKAD Kadın Danışma Merkezinden hizmet alan şiddet mağduru kadınların deneyimlerine ilişkin niteliksel bir araştırmanın bazı özgün verilerine de makalenin tartışma bölümünde yer verilmiştir.

VAKAD Kadın Danışma Merkezi'ne başvuran kadınların özellikleri

VAKAD Kadın Danışma Merkezi'ne 2004-2009 yılları arasında 2309 başvuru yapılmıştır. Merkez, 2005 yılından itibaren bölgede çeşitli statülerde bulunan dış ülkelere gelmiş kadınlara da hizmet vermeye başlamıştır. Başvuruların %63,4'ünü (1463 başvuru) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan kadınlar, %36,6'sını (846 başvuru) ise diğer ülke vatandaşı olanlar yapmıştır (Şekil 1).

Şekil 1. VAKAD Kadın Danışma Merkezi'ne yapılan başvuruların yıllara ve vatandaşlık statüsüne göre dağılımı (2004-2009)

T.C. vatandaşı olup, kendisi merkeze başvuran ve yaşı kaydedilmiş kadınların yaş ortalaması $27,2 \pm 13,1$; mülteci ve sığınmacıların yaş ortalaması ise $31,4 \pm 10,4$ olarak hesaplanmıştır. T.C. vatandaşı kadınların %42,3'ü, mülteci ve sığınmacıların ise %43,3'ü 18-29 yaş arasındadır.

Mülteci ve sığınmacılar dışındaki kadınlar %44,3'ü resmi nikahlı ve tek eşi, %29,0'u ise hiç evlenmemiş kadınlardır. 2009 yılı içinde başvuran kadınların %61,5'inin son evliliğinin şekline dair bilgi vardır. Evlilik şekli bilinenlerin %38,5'i görücü usulü ile (kendi isteyerek), %20,9'u görücü usulü ile (isteği dışında), %34,1'i kendi isteğiyle ve severek, %6,6'sı ise zorla veya berdel olarak evlendirildiğini ifade etmiştir. Derneğe başvuran kadınların %27,6'sı okuma yazma bilmemektedir. Kadınların %87,7'sinin kendine ait geliri olmadığı; %47,3'ünün Yeşil Kart sahibi olduğu saptanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. VAKAD Kadın Danışma Merkezi'ne başvuran kadınların sosyo-demografik özellikleri (Van, 2004-2009)

Özellik (n=1295)*	%
Medeni durum	
Resmi nikahlı - tek eş	44,3
Bekar	29,0
Boşanmış	5,7
Dini nikahlı - tek eş	6,7
Resmi nikahlı - kuması var	3,9
Eşi ölmüş	4,3
Dini nikahlı – kuma	2,5
Evli / ayrı yaşıyor	0,6
Bilinmiyor	3,0
Öğrenim durumu	
Okur yazar değil	27,6
Okur yazar	8,1
İlköğretim 1.kademe (5 yıl) bitirmiş	23,9
İlköğretim 2.kademe (8 yıl) bitirmiş	9,6
Düz lise mezunu	13,7
Meslek lisesi mezunu	3,7
Yüksekokul / Üniversite mezunu	4,4
Bilinmiyor	9,0
Sosyal güvence durumu	
Yeşil Kart	47,3
SSK	16,4
Emekli Sandığı	6,2
Bağkur	3,0
Dul/Yetim aylığı ve diğerleri	0,5
Yok	20,0
Bilinmiyor	6,7
Ekonomik durum	
Kendine ait geliri yok	87,7
Çalışıyor - ev dışında ücretli	3,4
Çalışıyor – evde gelir getiren iş yapıyor	1,7
Nafaka ile geçiniyor	0,3
Kendi işinin sahibi	0,2
Mülk geliri var (kira, hisse vb)	0,1
Diğer gelirler	2,5
Bilinmiyor	4,1

* Mülteci ve sığınmacı başvuruları hariç tutularak, başvuran kadınların dağılımı sunulmuştur

VAKAD'a başvuran kadınların büyük çoğunluğu, Van'da yaşayan kadınlardır (%95,5) ve %76,5'i kentin çevre mahallelerinden gelmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. VAKAD Kadın Danışma Merkezine başvuran kadınların yaşadığı yerleşim yerine göre dağılımı (Van, 2004-2009)

Yerleşim yeri (n=1295)*	%
İl	
Van	95,5
Ağrı, Bitlis, Hakkari	1,3
Diğer iller	2,0
Bilinmiyor	1,2
Yerleşim yerinin tipi	
Kent / merkez	6,9
Kent / çevre mahalle	76,5
İlçe Merkezi / kasaba	1,9
Mezra / Köy	4,5
Bilinmiyor	10,2

* Mülteci ve sığınmacı başvuruları hariç tutularak, başvuran kadınların dağılımı sunulmuştur.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, kadınların %27,5'i VAKAD'a iş bulma, %17,7'si hukuksal destek alma, %16,9'u ekonomik destek alma isteği ile başvurmuştur. Başvuru nedeni olan sorun kapsamında kadınların %25,6'sı fiziksel, %26,5'i sözel - duygusal, %19,6'sı ekonomik, %9,7'si cinsel şiddet gördüklerini ifade etmiştir. Kadınların %41,7'si VAKAD'a başvurmasına neden olan durumla ilgili olarak, daha önce başka herhangi bir yerden destek almamıştır.

Tablo 3. VAKAD Kadın Danışma Merkezine başvuran kadınların başvurularının özellikleri (Van, 2004-2009)

Başvuruların özellikleri (n=1463)*	%
Başvuru nedenleri**	
İş bulma (n=455)	27,5
Hukuksal destek(n=293)	17,7
Ekonomik destek (parasal) (n=279)	16,9
Ekonomik destek (aynı) (n=172)	10,4
Psikolojik destek (n=105)	6,4
Kurumsal destek / Rehberlik (n=90)	5,4
Tıbbi destek (n=83)	5,0
Barınma (n=62)	3,8
Bilgi edinme (n=54)	3,3
Korunma (n=44)	2,7
Eğitim talebi (n=7)	0,4
Diğer (n=10)	0,6
Başvuru nedeni olan sorun kapsamında şiddet var mı?	
Evet	36,2
Hayır/ bilinmiyor	63,8
Sorun kapsamında belirlenen şiddetin türü ***	
Fiziksel şiddet	25,6
Sözel/duygusal şiddet	26,5
Ekonomik şiddet	19,6
Cinsel şiddet	9,7

* Mülteci ve sığınmacı başvuruları hariç tutulmuştur. Her başvuru, o soruna ilişkin bir dizi görüşmeyi içerebilir; ancak aynı kadın farklı zamanlarda başvurduğunda, her başvurusu ayrı bir kayıt olarak kaydedilmiştir ve tabloda başvuru temelindeki dağılım sunulmuştur.

** Bu soruda bir kişi için birden fazla yanıt işaretlenebildiği için yüzdelerin toplamı %100'den fazladır.

*** Bu soruda bir kişi için birden fazla yanıt işaretlenebildiği için yüzdelerin toplamı %36,2'den fazladır.

VAKAD tarafından, Danışma Merkezine başvuranlara yönelik çalışmalar kapsamında, kadınların %36,1'ine iş danışmanlığı verilmiş, %28,1'i destek alabilecekleri diğer kurumlara yönlendirilmiş, %23,1'ine hukuksal destek, %19,1'ine sosyal destek sağlanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. VAKAD Kadın Danışma Merkezi tarafından, başvuran kadınlara sunulan hizmetler (Van, 2004-2009)

Sunulan hizmetler * (n=1463)**	%
İş danışmanlığı	36,1
Diğer destek kurumlarına yönlendirme	28,1
Hukuksal destek	23,1
Sosyal destek hizmeti	19,1
Psikolojik danışmanlık hizmeti	8,0
Acil sığınma/korunma desteği	5,7
Tıbbi destek hizmeti	5,7
SHÇEK'e yönlendirme	5,7
Avukat sağlanması	5,3
Parasal destek sağlanması	4,5
Giysi, eşya vb aynı destek sağlanması	4,4
Bilgilendirme / yönlendirme hizmeti	3,7
Eğitim / Destek grubuna katılım	2,2
Karakola, hastaneye, mahkemeye giderken refakat etme	1,2
Çocuklara okul, kreş vb desteği	0,5
Çocuklara psikolojik destek hizmeti	0,1
Tercümanlık hizmeti	0,1

* Bu soruda bir kişi için birden fazla yanıt işaretlenebildiği için yüzdelerin toplamı %100'den fazladır.

** Mülteci ve sığınmacı başvuruları hariç tutulmuştur. Her başvuru, o soruna ilişkin bir dizi görüşmeyi içerebilir; ancak aynı kadın farklı zamanlarda başvurduğunda, her başvurusu ayrı bir kayıt olarak kaydedilmiştir ve tabloda başvuru temelindeki dağılım sunulmuştur.

VAKAD'a 2006 yılından itibaren, mülteci ve sığınmacı başvuruları da olmaktadır. Başvuran kişiler her iki cinsiyetten de olabilmektedir. Mülteci ve sığınmacı başvurularının en fazla Afganistan vatandaşı kişiler tarafından (%83'3) yapıldığı görülmektedir. Başvuru nedenleri arasında en fazla, çeşitli gerekçelerle dilekçe yazdırma bulunmaktadır (Tablo 5).

Tablo 5. Van Kadın Derneğine başvuran mülteci ve sığınmacıların* geldikleri ülkeler ve başvuru nedenlerinin dağılımı (Van, 2004-2009)

Özellik (n=839)	%
Ülkeler	
Afganistan	83,3
İran	13,6
Irak	1,2
Diğer	0,4
Bilinmeyen	1,5
Başvuru nedenleri**	
Dilekçe yazdırma	76,8
Barınma	9,2
Kurumsal destek / Rehberlik	7,6
Ekonomik destek	4,3
Hukuksal destek	3,5
İş bulma	2,6
Tıbbi destek	1,4
Psikolojik destek	0,7
Eğitim desteği	0,6
Tercümanlık desteği	0,6
Diğer	0,6

* Mülteci ve sığınmacı olarak tanımlanan grup çeşitli sebeplerle İran, Irak ve Afganistan'dan gelerek üçüncü bir ülkeye gitmek üzere Van 'da yaşayan kişiler olup hem kadın hem de erkek başvuruları içermektedir

** Bir kişinin birden fazla başvuru gerekçesi olabildiği için sütun toplamı %100'den fazladır.

Danışma Merkezine başvuran kadınlarla ilgili olarak danışmanlar tarafından veritabanına kaydedilen bilgiler arasında başvuranların öyküleri, sorunların ayrıntıları ve yapılan çalışmalara ilişkin notlar önemli bilgiler içermektedir. Kodlanarak sayısal verilere dönüştürülmesi gerçek anlamda olanaklı olmayan bu notlar sorunların derinliğini, çeşitliliğini, sunulan danışmanlık hizmetlerinin içeriğini ve yapılan çalışmaları ortaya koyan bilgiler içermektedir.

Danışmanların kaydettiği bu notlar incelendiğinde, kadına yönelik şiddetin her türünün oldukça sık olarak yaşandığı görülmektedir. Tecavüz, ensest, kaçırılma, zorla evlendirilme, terk edilme, ölümlü tehdit edilme, evden kovulma, çocuklarının elinden alınması gibi çeşitli şiddet yaşantılarının yanı sıra ekonomik zorluklar, sağlık sorunları, duygusal ve sosyal sorunlar da başvuru nedenleri arasında geniş bir çeşitlilikte yer almaktadır. Sorunların ve yürütülen çalışmaların niteliğini yansıtmaya açısından bunlardan bazı örnekler şiddet nedeniyle yapılan başvurular ve diğer nedenlerle yapılan başvurular olarak iki grup halinde aşağıda sunulmuştur. İfadeler veritabanına kaydedildiği biçimiyle aktarılmış, parantez içindeki ifadeler tarafımızdan eklenmiş, kişi ve yer isimleri metinden çıkarılmıştır.

Şiddet nedeniyle yapılan kadın başvurularından seçilmiş örnekler

Kadın 1. 15 yaşında bekar, 5 yıllık öğrenim görmüş. İki yıl önce ilkokul beşinci sınıftayken ... ilköğretim okulunda iki erkek öğrenci tarafından okul tuvaletinde tecavüze uğramış ve şu anda toplumsal baskı nedeniyle kendisinin can güvenliği yok. Bizden haklarının korunmasını istiyorlar ve yeşil kartlarının çıkması için yardım talebinde bulundu. Hukuki destek istiyorlar ve yeşil kart talebi avukat ile görüşülecek. Psikolojik destek sağlanacak. Yeşil kartları çıktı. Psikolojik ve hukuksal destek sağlandı.

Kadın 2. 17 yaşında 5 yıllık eğitimi var. Sevgilisiyle telefonda konuşurken ailesi yakalıyor ve dışarı

çıkması engelleniyor. Babası tarafından imam nikahıyla zorla evlendiriliyor. Bu nedenle evden kaçmış can güvenliği yok, savcılığa yönlendirildi, koruma altına alındı. Acil sığınma desteği sağlandı.

Kadın 3. 23 yaşında, lise mezunu, evli, 1 çocuğu var. 4320 ye (4320 sayılı Ailenin Korunmasına Dair Kanun kapsamında alınan karara) eşi uymadığı için eve gelip kendisine ait eşyaları aldı. Şiddet gördüğü için karakola gidip şikayette bulundu. Karakol komutanı kendisine hakarete bulunmuş. şikayette bulundu. Nafaka davası açılmış. Av. (tarafından) icra kararı bekleniyor. 4320 de (mahkeme kararı ile) üç ay evden uzaklaştırılmış. Tedbir nafakası davasını kazandı. 700 milyon tedbir (nafakası) alacak 3 aylık. Özel sektör dışında iş istiyor, KPSS araştırılacak, açık öğretim üniversitesi için giriş formu alınacak.

Kadın 4. 24 yaşında, 5 yıllık eğitimi var. 3 yıl önce kaçarak dini nikahla evlenmiş. ... (şehrine) gitmiş. 1 yıl sonra kocasının annesi ve babası tarafından başka erkeklere satılmış. Kadın ölmek istiyor, hukuksal destek verildi, psikolojik destek almaya başladı. İş de istiyor. Büro elemanı, çocuk bakıcısı olarak çalışabilirmiş. Adli yardım belgelerini getirmesini bekliyoruz. Hukuksal destek verildi.

Kadın 5. 28 yaşında, 12 yıllık evli 1 çocuğu var, 5 yıllık eğitimi var. Evlendiği günden beri şiddet görüyor. Kocasını ağaçla dövmüş, kadının kolu kırılmış ve bir gözü kör olmuş görmüyor. Kadının raporları var ve bizden hukuksal destek istiyor. Bilgi verildi, adli belgeler istendi, baroya yönlendirildi. Psikolojik destek verildi.

Şiddet dışındaki nedenlerle yapılan kadın başvurularından seçilmiş örnekler:

Kadın 6. 19 yaşında, dini nikahla evli, 2 çocuğu var, okuma yazma bilmiyor. Kocasını asker, kendisine uygun iş bulmamızı istiyor. Dilencilik yaparak para kazanıyor. Kendisine uygun bir iş bulmaya çalışacağız. Kendisinden bir daha haber alınmadı, verdiği telefon numarası yanlış.

Kadın 7. 22 yaşında, bekar, eğitim düzeyi bilinmiyor. Doktora görünmek istiyor, bekareti için. le görüşeceğiz. pazartesi dr..... aranacak. muayene etti. Problem yokmuş.

Kadın 8. 23 yaşında, dini nikahla evli, 5 yıllık eğitimi var. Tedavi için'ya gidiyor, kanda zehirlenme var, fakat kalacak yeri yok, aile danışma merkezinden hanım ile görüşüldü, mor çatıdan ile görüşüldü yer ayarlayabileceklerini söylediler.

Kadın 9. 23 yaşında, evli, 6 çocuğu var, okuma yazması yok. Kürtaj olmak istiyor, sadece hasta olduğu için kontrole gitmek istiyor, bizden destek istedi. Kürtaj olmak için gelmişti ama vazgeçti. Doğum kontrol hakkında bilgi verdik. ... hastanesinde muayene oldu.

Kadın 10. 32 yaşında, 5 çocuğu var, evli, okuma yazma biliyor. Proje yazmak istiyor, SRAP, mikro kredi ve kadın çarşısı hakkında bilgi verildi. Sosyal destek verildi.

Kadın 11. 33 yaşında, okuma yazma bilmiyor, evli, 6 çocuğu var. Kocasını cezaevinde. Kadın derneğimizden çocuklarına bakmak için maddi yardım ve gıda yardımı talebinde bulundu. Destek bulamazsa çocuklarını okuldan alacağını söylüyor. Bazı belgeler istendi, belgeleri getirdikten sonra SHÇEK'e yönlendirilecek çocukları için burs ayarlanacak. SHÇEK'e yönlendirildi.

Kadın 12. 37 yaşında, 5 yıllık eğitimi var, 3 çocuğu var. 6 yıl önce boşanmış, kendine ev tutmuş ve çalışıyor. Mahaltesinde boşanmış olduğu için "dulsun, kocalarımızı baştan çıkaracaksınız, git buradan" diye baskı görüyor. Şikayetçi olmak istiyor. Savcılığa suç duyurusunda bulunuldu.

Kadın 13. 39 yaşında, 5 yıllık eğitimi var, 4 çocuğu var. 18 yıllık evli, mahallesi muhtar adayı. Bu konu hakkında destek istedi. ...Kader'den ile görüşüldü kendisine destekleyici materyaller gönderildi.

Kadın 14. 41 yaşında, okuma yazma bilmiyor. Resmi nikahı yok, 4 çocuğu var. Çocuklar kayınpederinin üzerine kayıtlı. Kocasını 8 yıl önce terk ederek gidip başka biri ile evlenmiş. Çocuklarının kimliklerinin kendi üzerine olmasını istiyor. (çocuklarının yasal olarak da annesi olmak istiyor.) Hukuksal destek verildi.

Kadın 15. 84 yaşında, eşi ölmüş, okuma yazma bilmiyor. Hasta olduğu için akrabaları hastaneye bırakıp gitmişler. Sağlık memuru kadını derneğe getirdi. SHÇEK arandı, ... huzurevine gidecek.

Şiddet mağduru kadınların VAKAD Kadın Danışma Merkezi'ne ilişkin anlatıları

Okutan tarafından, 2007'de Van'da kadınların şiddet deneyimleri üzerine yapılan ve ağırlıklı olarak VAKAD çalışmalarına dayalı olarak gerçekleştirilen niteliksel araştırma çalışması, şiddetin döngüsel niteliğini ve bu döngünün kırılması için VAKAD Kadın Danışma Merkezinin kritik bir rol oynadığını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır.¹¹ Bu çalışmada yer alan kadınların kendi ifadelerinden aşağıda aktardığımız alıntılar, daha

önce Bulgular bölümünde sayısal dökümlerini sunduğumuz “duygusal destek”, “ekonomik destek”, hukuksal destek”, “barınma desteği”, “kurumsal destek ve rehberlik” gibi çalışmaların kadınların yaşamındaki anlamını açıklamaktadır.¹²

“Eski zaman değil böyle bir kadın derneğine başvurmaları gerekir. Kadın derneğine ulaşmadığı zaman ağır başlı bir kadına derdini anlatması lazım” **(Kadın 16)**. 154

“Hiç beklemiyordum beni alacaklar bir eve (sığınaktan söz ediyor) götürecekler sahip çıkacaklar ben insan olduğumu hatırladım. Meğerse hayvan gibi yaşamışım. Ot gibi yaşamışım hiçbir şeyden haberim yokmuş” **(Kadın 17)**. 147

“Allah razı olsun buradan (VAKAD Kadın Danışma Merkezi) beni millet yardım etmeseydiler o sosyal yardımlaşma fonunda yardım etmeseydiler gine de ben yapamazdım Burada çok iyi davrandılar Allah razı olsun onlar bana destek çıkmasaydılar herhalde ben tekrar o adamın yanında halen kalmış olurudum” **(Kadın 18)**. 146

“Ben buraya geldiğimde var ya bura (VAKAD Kadın Danışma Merkezi) bana çok destek oldular güç almışım... .. Şimdi boşanma davası açtım ben açmışım yani elimde de olsa çoktan açmışım. Ama maddi durum iyi değil. Ben burayı da hiç bilmiyordum Allah senden diğerlerinden razı olsun” **(Kadın 19)**. 147

“Kimsesizlik düşüncesini attım. Korku, sokakta kalma korkusundan sıyrıldım. Gittiğim zaman ne olursa olsun beni bir saat iki saat bir gün olsun barındırabilirler gibi bir olumlu duygu var içimde ve annemle bile konuşurken belki beni eleştirir belki bana kötü şey söyler. Komşuyla asla konuşamam yarın öbür gün cephe alır. İşte orda (VAKAD Kadın Danışma Merkezi) o yoktu güven vardı” **(Kadın 20)**.147

Sonuç

VAKAD, Doğu ve Güneydoğu’da faaliyet gösteren az sayıdaki kadın derneklerinden biridir. Dernek kurucuları ve Danışma Merkezinde hizmet verenler, kendilerini “gönüllü” olarak adlandırmaktadır; ancak bu terim son dönemde öne çıkan “hayırsever”lik anlamında değil, daha çok kadın aktivizmi anlamında kullanılmaktadır. “Gönüllü”ler her yaş grubundaki kadınlardan oluşmaktadır. Dernek, Van ve çevresindeki illerde yaşayan kadınlar ile dayanışmak ve sorun yaşayanlara destek olmak amacıyla kurulmuştur. Bu makalenin daha önceki bölümlerinde sunulduğu üzere Derneğe yıllar içinde giderek artan sayı ve çeşitlilikte başvurular yapılmaktadır. Derneğin bölgedeki tanınırlığının artması, Van’da mülteci ve sığınmacı olarak bulunanların da Derneğe gelmeye başlamaları sonucunda uğraşılan sorunlar artmış ve çeşitlenmiştir. Mülteci ve sığınmacı başvurularının önemli bir kısmı, erkeklerin başvurularından oluşmaktadır ve kadın sorunları dışındaki konularla ilgilidir. Dernek ağır mağduriyetler yaşayan bu grubun başvurularını kabul etmek ve olabildiğince destek olmak yönünde bir tercihte bulunmuştur. Eşcinsel kesime yönelik destek çalışmalarına Dernek çatısı altında yer verilmesi de Derneğin kadınlara yönelik çalışmaları diğer sorun alanlarından izole etmeksizin dayanışmacı bir yaklaşımı benimsemesinin ifadesidir. Bu tercihler kadın hareketinin toplumsal anlamı konusunda ayrıca incelenmeye değer bir önem taşımaktadır.

VAKAD Kadın Danışma Merkezinin verileri incelendiğinde, Van ve yakın çevresinde yaşayan kadınlar için hayatın hangi tür zorluklarla dolu olduğu çok iyi görülmektedir. Türkiye genelinde kadınların yaşadığı zorluklara ek olarak bölgesel koşullar, bu zorlukları daha da artırmaktadır. Kadınlar yaşama hakkı, eğitim hakkı, evlenmeye özgürce karar verme hakkı, çocuklarının velayetini alma hakkı, toplumsal yaşama katılma hakkı ve insanca çalışma hakkı ve benzeri konularda ağır insan hakları ihlalleri ile karşı karşıyadırlar.

VAKAD Kadın Danışma Merkezinin şiddet gören kadınlara yönelik hukuksal, güvenlikle ilgili, psikolojik danışman, acil barınma gibi konularda hizmet verdiği görülmektedir. Kadına yönelik şiddet Derneğin öncelikli çalışma alanı olduğu gibi, aynı zamanda en zorlayıcı çalışma alanlarından biridir. Bu makalede sunulan şiddet olguları ile ilgili az sayıdaki örnekler dahi, kız çocuklarının ve kadınların şiddete karşı korunmasında bugüne kadar ülke çapında yapılan düzenlemelerin hayata geçmesi için daha çok yol alınması gerektiğini göstermektedir. Bu olguların sadece sorun çeşitliliğini göstermek üzere seçilmiş bazı örnekler olduğu, bunlardan

çok daha ağır yaşantılar da bulunduğu ve bu makalede incelenen Danışma Merkezine başvuran kadınların dışında destek almak üzere hiç bir yere başvuramayan, hiç bir yerde kayıtlara dahi girmeyen çok sayıda olgunun olduğunu da unutmamak gerekir.

Toplumun tüm bireylerinin haklarının güvenceye alınması aslında, kamusal bir sorumluluktur. Bu sorumluluk çeşitli kamu kurumları tarafından ve kamusal özellik taşıyan yerel yönetimler ve meslek kuruluşları tarafından yerine getirilmek durumundadır. Sağlık hizmetleri, psikolojik ve sosyal yardım hizmetleri, acil barınma desteği ve hukuksal destek mekanizmaları vb bu kapsamda sayılabilir. Ancak kamu kurumlarının kadın sorunlarına yaklaşımı kadınların sorunlarının derinliğini kadın bakış açısıyla kavrayan ve bu sorunların çeşitliliğini kucaklayıcı özellikte olamamaktadır. Sorunların karmaşıklığı ve çok boyutluluğu bürokratik süreçlerin yavaşlattığı devlet kurumlarının dar kapsamlı ve önceden kesin sınırlarla belirlenmiş hizmet sunma yaklaşımı ile çözülmesini çoğu kez olanaksızlaştırmaktadır.

Tam bu noktada, kadın örgütlerinin kadın dayanışması anlayışı ile ortaya koydukları deneyimler önem kazanmaktadır. VAKAD Kadın Danışma Merkezi'nin çalışmalarıyla ortaya çıkan deneyim, hem diğer kadın örgütleri için hem de kadın sorunları konusunda hizmet yükümlülükleri olan kurumlar için yol gösterici olmalıdır. Bunu sağlayacak iletişim mekanizmalarının kurulması halinde, VAKAD'ın çalışmaları sadece doğrudan destek verdiği kadınların ötesinde yararlı olma olanağı bulacaktır.

VAKAD çalışanları birbirinden farklı kişisel ve sosyal geri planlara sahip kadınlardır. Onları bir araya getiren güçlü bir motivasyona sahip olsalar da Dernekte çalışmayı destek almadan sürdürmeleri bazı güçlükleri de beraberinde getirmektedir. Bu makalede sunulan örneklerde ve burada yer almayan diğer olgularda, çalışmaların çok nitelikli bir tarzda yürütüldüğü, yoğun bir kadın duyarlılığı ve etik yaklaşımla birlikte profesyonel becerilerin ortaya konduğu görülmektedir. Ancak kadınlara sunulan bu desteğin desteklenmesi gerekmektedir. Destek gereksinimi derneğin ayakta kalmasını sağlayacak finansman, insan gücü vb destekleri, çalışanların güvenliklerinin sağlanmasını, çalışanların tükenmeye karşı profesyonel olarak desteklenmelerini ve başvuran kadınlara destek sağlamak üzere bilgi ve becerilerinin artırılmasını içermektedir.

VAKAD veri tabanı oluşturma çalışması, çalışmaların daha sağlıklı bir şekilde kaydedilmesini ve deneyimlerin daha iyi belgelenmesini sağlamak üzere yürütülen bir çalışmadır. Doğal olarak, bu çalışma sürekli ve düzenli veri toplamanın bütün güçlüklerini de içermektedir. Veri girişinin birden fazla gönüllü tarafından yapılması, danışan kişilerin acil gereksinimlerinin bir çok durumda kayıt tutma gereksiniminin önüne geçmesi, sorunların çok boyutlu karmaşık yapısını kodlayarak kaydetmenin ve özetlemenin güçlüğü, verilerin standardizasyonunu sağlamayı güçleştirmektedir. Çoğu kez, tutulan notların sonradan veritabanına kaydedilmesi sırasında bilgi kayıpları olmaktadır. Bütün bu zorluklara ve eksikliklere karşın, kayıtlar hem destek verilen kadınların önceki bilgilerine ulaşmak açısından hem de dönemler halinde çalışmaların değerlendirmesini yapmak açısından işlevsel olmakta, Merkezin kurumsallaşma sürecine katkıda bulunmaktadır. Veritabanı çalışması aynı zamanda, derneğin yaptığı çalışmaların görünür kılınması, bölge kadınlarının yaşadığı sorunlara dikkat çekilmesi, yeni ortaya çıkan sorunların fark edilmesi açısından da kritik önem taşımakta ve konuyla ilgili herkes için yol gösterici olma niteliği taşımaktadır.

Not:

Bu makalede sunulan verilerin 2009 yılına ait bir kısmı daha önce Fe Dergi: Feminist Eleştiri Cilt 2, Sayı 1'de Van Kadın Derneği tarafından yayınlanan 'saha notu'nda kullanılmıştır. Bu makalede sözü geçen veritabanı geliştirme çalışması Birleşmiş Milletler Kadın ve Kız Çocuklarının İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Ortak Programı Kapsamında Sabancı Vakfı'nın desteği ile başlatılmıştır.

¹ Türkiye İstatistik Kurumu. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul> (erişim tarihi: 07.12.2010)

² Türkiye İstatistik Kurumu. 1990 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufus90app/idari.zul> (erişim tarihi: 07.12.2010)

³ Türkiye İstatistik Kurumu. 2000 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı. <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusapp/idari.zul> (erişim tarihi: 07.12.2010)

⁴ Van Kadın Derneği (VAKAD). *Yapacak Çok İşimiz Var, Çünkü...* Van : Van Kadın Derneği Yayını, 2006.

⁵ Nüket Erbaydar Paksoy ve arkadaşları. "Evaluation of health related quality of life of women living in a city on the east of Turkey" *Turkish Journal of Medical Sciences*, doi:10.3906/sag-1002-10 (baskıda).

⁶ Hayrettin Kara ve ark. "Güvenlik nedeniyle kırsal bölgelerden Van şehir merkezine göç etmek zorunda kalan göçmenlerde depresyon yaygınlığı." *SÜ Tıp Fakültesi Dergisi* 13 No.2 (1996): 1-6.

⁷ Emine Özcan, "Van Kadın Derneği Beş Yaşında." *Bianet*, 14 Nisan 2009. <http://bianet.org/bianet/kadin/113811-van-kadin-dernegi-bes-yasinda>

⁸ Özcan, "Van Kadın Derneği Beş Yaşında."

⁹ Van Kadın Derneği (VAKAD). *Yapacak Çok İşimiz Var, Çünkü...*

¹⁰ Nur Okutan, *Kadına yönelik aile içi şiddet – Van'da, kadınların şiddet deneyimleri, şiddeti doğuran koşullar ve başetme biçimleri, şiddetin kadın sağlığına etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2007.

¹¹ Okutan, *Kadına yönelik aile içi şiddet*.

¹² Okutan, *Kadına yönelik aile içi şiddet*, 146,147, 154.

Kaynaklar

Erbaydar Paksoy, Nüket and others. "Evaluation of health related quality of life of women living in a city on the east of Turkey" *Turkish Journal of Medical Sciences*, doi:10.3906/sag-1002-10 (baskıda).

Kara, Hayrettin ve ark. "Güvenlik nedeniyle kırsal bölgelerden Van şehir merkezine göç etmek zorunda kalan göçmenlerde depresyon yaygınlığı." *SÜ Tıp Fakültesi Dergisi* 13 No.2 (1996): 1-6.

Okutan, Nur. *Kadına yönelik aile içi şiddet – Van'da, kadınların şiddet deneyimleri, şiddeti doğuran koşullar ve başetme biçimleri, şiddetin kadın sağlığına etkileri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, 2007.

Özcan, Emine. "Van Kadın Derneği Beş Yaşında." *Bianet*, 14 Nisan 2009. <http://bianet.org/bianet/kadin/113811-van-kadin-dernegi-bes-yasinda>

Türkiye İstatistik Kurumu. 2000 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı.

Türkiye İstatistik Kurumu. 1990 Genel Nüfus Sayımı Veri Tabanı.

Türkiye İstatistik Kurumu. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) Veri Tabanı

Van Kadın Derneği (VAKAD). *Yapacak Çok İşimiz Var, Çünkü...* Van : Van Kadın Derneği Yayını, 2006.